

УДК [378.4.09:903/904](477.83-25)''1939/1941''(091/092)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2025.26.4997>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПЕРСОНАЛЬНОГО СКЛАДУ КАФЕДРИ АРХЕОЛОГІЇ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЗА ЧАСІВ ПЕРШОЇ РАДЯНІЗАЦІЇ (1939–1941)

Наталія БІЛАС

Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра археології та історії стародавніх цивілізацій
вул. Університетська 1, Львів 79000, Україна
e-mail: nataliya.bilas@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-2185-2320

У процесі радянзації Львівського університету (1939–1941) відбулася суттєва трансформація структури навчального закладу. Зміни торкнулися як переліку факультетів та кафедр, що діяли в університеті, так і процесу формування штату викладачів та навчально-допоміжного персоналу. Саме у цей період на історичному факультеті Львівського університету була створена перша в радянських вищих навчальних закладах спеціалізована кафедра археології. У статті висвітлено процес формування кадрового складу вказаної кафедри у 1939–1941 рр.

З'ясовано, що новостворена кафедра археології виникла через реформування (фактично – злиття) кафедр, що діяли у Львівському університеті у міжвоєнний період: кафедри класичної археології та кафедри праісторії. Очільником новоствореної кафедри призначили українського вченого Ярослава Пастернака. Окрім нього, до штату кафедри увійшли ще два українських дослідники – Іван Старчук та Маркіян Смішко. Перший з них незмінно працював на посаді доцента кафедри археології. У досліджуваній період доцент М. Смішко значився у документах як працівник іншої кафедри Львівського університету – історії стародавнього світу, хоча продовжував працювати на кафедрі археології. І. Старчук та М. Смішко пройшли належний науковий та педагогічний вишкіл у попередній період на кафедрах класичної археології та праісторії, були готові до роботи зі студентською молоддю.

Вияснено, що до складу викладачів новоствореної кафедри археології не потрапили деякі інші наукові – працівники колишніх кафедр класичної археології та праісторії. Професора Едмонда Булянду було переведено на посаду професора кафедри історії та теорії мистецтв історичного факультету, а у подальшому – на посаду професора кафедри класичної філології філологічного факультету. Доцент Казимир Маєвський став завідувачем кафедри історії стародавнього світу.

Суттєві зміни відбулися і у складі навчально-допоміжного персоналу. Колишні асистенти кафедр класичної археології та кафедри праісторії Казимир Журовський та Ірена Сівек працювали у львівських музеях; викладач фотографії та керівник фотографічної лабораторії Юзеф Сьвітковський був, як ми припускаємо, звільнений з університету через вихід на пенсію. Праці на кафедрі позбулися ще два технічних працівники – Андрій Козловський та Лев Ревіг. Натомість у Львівському університеті продовжив працювати інший працівник фотографічної лабораторії українець Володимир Тисс, якого призначили лаборантом, а у подальшому – старшим лаборантом кафедри археології. Впродовж 1940–1941 рр. препаратором, а у подальшому старшим препаратором кафедри археології працював студент Львівського університету Михайло Клапчук.

Автор доходить до висновку, що персональний склад кафедри археології у 1939–1941 рр. змінився, порівняно із попереднім періодом, а всі працівники цієї кафедри (від завідувача до лаборанта) були місцевими українцями. Що стосується професійної складової, то фахова компетенція працівників кафедри археології у 1939–1941 рр. не викликала сумнівів та була доволі високою.

Ключові слова: Львівський університет, кафедра археології, трансформація археологічної освіти, Ярослав Пастернак.

Досліджуючи історію становлення та розвитку археологічної науки у Львівському університеті, мимоволі виділяєш окремі періоди, пов'язані із сутнісними змінами у цьому процесі. Один із таких періодів – час першої радянзації Львівського університету (осінь 1939 р. – літо 1941 р.), коли у навчальному закладі під дією зовнішніх чинників відбулися суттєві структурна, освітня та наукова трансформації його діяльності. В університеті, чи, вужче – на створеному у той час історичному факультеті, у силу різних обставин одночасно працювали і відомі польські та українські вчені, і радянські висуванці, наукова кваліфікація частини з яких викликає питання. Усе це створювало доволі дивне поєднання у роботі кафедр факультету – старого і нового, викладачів західноєвропейської формації та нещодавніх випускників радянських вищих навчальних закладів. Утім, були окремі кафедри (напрями), де штат працівників формувався або ж з колишніх працівників Львівського університету, або ж місцевих українських фахівців, що мали відповідну освіту європейського класу. До таких кафедр належала й створена у 1939 р. кафедра археології, на якій затрималися старі традиції та звичаї.

Що стосується *історіографії* проблеми, то діяльність кафедри археології Львівського університету у 1939–1941 рр. уже оглядалась у літературі. Йдеться про низку позицій наукових, науково-популярних та енциклопедичних видань, більшість яких з'явилося в останні три десятиріччя. Однак уважне їхнє вивчення засвідчує, що низка із них містить лише побіжні згадки про діяльність та персональний

склад досліджуваної кафедри, обмежуючись коротким наведенням фактів. Йдеться про статті та публікації, підготовлені Олександром Бандровським, Наталією Білас, Романом Шустом, Романом Тарнавським, Адамом Редзіком¹. Дещо ширше діяльність цієї кафедри була охарактеризована у студіях з історії львівської археології Олександра Ситника², статтях чи монографіях, присвячених працівникам цієї кафедри – Едмунду Булянді, Ярославу Пастернаку, Маркіяну Смішку, Івану Старчуку, Михайлові Клапчуку³. Згадані публікації збагатили наше уявлення про викладацький та навчально-допоміжний склад працівників кафедри археології у Львівському університеті у період його першої радянської, водночас засвідчивши потребу у залученні нових відомостей, що розширили б обмежений набір докладних даних про кадровий потенціал кафедри археології Львівського університету у 1939–1941 рр., необхідність систематизації та поновної інтерпретації цих даних.

Джерельну базу дослідження складають матеріали (переважно – розпорядча документація), пов'язані з діяльністю кафедри археології Львівського університету за часів першої його радянської, що відклалися в Архіві Львівського національного університету імені Івана Франка, Державному архіві Львівської області та Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Додатково нами було використано й опубліковані спогади учасників цих подій⁴.

Мету публікації бачимо у тому, щоб означити ті персональні зміни, яких зазнала археологічна наука та освіта у Львівському університеті впродовж 1939–1941 рр., та з'ясувати процес формування кадрового потенціалу першої в УРСР кафедри археології. Наукова новизна публікації полягає у тому, що вперше комплексно і систематично буде проаналізовано процес формування особового складу кафедри археології Львівського університету впродовж 1939–1941 рр.

Викладання археології у Львівському університеті має давні традиції. Початок було покладено ще у Йосифінському університеті (1784–1805), де розвиток археології пов'язувався із проведенням нумізматично-геральдичних, церковно-історичних та класично-лінгвістичних студій. Не переривалася ця традиція й у подальшому, однак до створення окремої археологічної кафедри у Львівському університеті дійшло лише у 1905 р. Тоді постала кафедра класичної археології та праісторії, під керівництвом проф. Кароля Гадачека (1873–1914), у подальшому перейменована у кафедру археології та історії матеріальної культури (або ж “класичної археології”). Її у міжвоєнний період очолював проф. Е. Булянда (1882–1951). Ще одна археологічна кафедра – кафедра доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель (або ж “кафедра праісторії”) на чолі з професором Леоном Козловським (1892–1944) – була створена у 1921 р. Згадані професори керували діяльністю і створених при кафедрах науково-навчальних інституцій – закладів, до штату яких входили працівники науково-допоміжного складу: ад'юнкти, старші та молодші асистенти, препаратори, возні. Не

¹ Олександр Бандровський, “Кафедра археології, античності та середньовіччя”, *Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000)*, упоряд. Олексій Вінниченко і Олександр Целуйко. (Львів, 2000), 17–29; Роман Шуст, “Вступне слово”, *Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000)*, XIV; Олександр Бандровський і Наталія Білас, “Археології та спеціальних галузей історичної науки кафедра”, *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*, т. 1. (Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011), 152; Роман Шуст і Роман Тарнавський, “Історична наука у Львівському університеті: 350 років розвитку”, *Вісник Львівського університету. Серія історична* 49 (2013): 22–25; Adam Redzik, “Uniwersytet Lwowski w latach 1939–1946”, *Academia militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red. Adam Redzik. (Kraków: Wysoki Zamek, 2015): 955–956.

² Олександр Ситник, “Постаті археології Львівського університету у фокусі столітньої історії”, *Археологічні дослідження Львівського університету* (далі – *АДЛУ*) 8 (2005): 11–45; *Його ж. Археологічна наука у Львові. Перша половина ХХ століття*. (Львів-Жешів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Інститут археології Жешівського університету, 2012), 165–169.

³ Тарас Романюк, “Наукова діяльність Ярослава Пастернака у період Другої світової війни (1939–1944 рр.)”, *АДЛУ* 8 (2005): 169–178; *Його ж. Ярослав Пастернак. Життєпис вченого*. (Львів: Видавництво “Манускрипт-Львів”, 2018), 321–328; Володимир Цигилик, “Маркіян Смішко як науковець і педагог”, *АДЛУ* 8 (2005): 158–162; Наталія Булик, “В австрійському, польському й радянському Львові: просопографічний портрет Маркіяна-Ореста Смішка”, *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині* 24 (2020): 11–46; Наталія Білас, “Педагогічна та адміністративна діяльність професора Едмунда Булянди у Львівському університеті”, *АДЛУ* 16 (2012): 350–381; Михайло Филипчук, “Археологічні, мистецтвознавчі та педагогічні студії Івана Старчука”, *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, т. ССХХV. (Львів, 1993), 101–102; Богдан Гринюка, “Внесок Івана Старчука у заснування Археологічного музею Львівського університету (1940–1941 рр.)”, *Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції*. (Тернопіль, 2013), 101–104; *Його ж.* “Викладацька діяльність Івана Старчука (1921–1950)”, *Вісник інституту археології Львівського університету* 8 (2013): 114–130; *Його ж.* “Музейна діяльність Івана Старчука (1930–1950 рр.)”, *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Історичні науки”* 22 (2014): 137–145; Лариса Кулаковська, “Михайло Клапчук (1920–1984)”, *АДЛУ* 9 (2006): 285–288.

⁴ Михайло Клапчук, “Спогади”, *АДЛУ* 9 (2006): 289–305; Ігор Свешніков, “Спогади музейного працівника”, *Пам'ятки України. Історія та культура. Науковий часопис*, ч. 2. (Київ, 2008), IV–XXXVIII.

зупиняючись докладніше на особливостях формування персонального штату Львівського університету у міжвоєнний період, наголосимо, що сталою та постійною силою кафедри був саме її керівник, звичайний чи надзвичайний професор, який підбирав інших працівників, що допомагали йому на кафедрі та у відповідному закладі. Увесь допоміжний персонал наймали на певний термін, визначений тогочасним законодавством. Частина курсів на вибір студентів пропонували почесні професори, приват-доценти. Це були особи, що завершили відповідне навчання, захистили докторську роботу, пройшли процедуру габілітації та отримали офіційне призначення за тим чи іншим фахом. Їх праця оплачувалася за рахунок коштів студентів, які записалися до них на студії, а тому більшість із цих професорів чи приват-доцентів працювали ще деінде, до прикладу, у музейних чи архівних установах.

Значні зміни у роботі Львівського університету, які відбулися із початком радянської, торкнулися і процесу формування персонального штату кафедр, статусу їхніх працівників – викладачів та навчально-допоміжного складу. Відтепер професори і доценти кафедр були штатними працівниками; до викладацького складу входили асистенти, які у міжвоєнний період у Львівському університеті були контрактними помічниками професорів та допомагали їм у науковій діяльності та у навчальній роботі зі студентами, фактично – виконували ту ж роботу, що і старші лаборанти та лаборанти радянських вищих навчальних закладів. Це вносило додаткове сум'яття у процес кадрової політики, що її проводило радянське керівництво Львівського університету, як і та обставина, що у цей час, на відміну від повоєнної доби, широко застосувалася практика суміщення окремими науковцями декількох (інколи – більше двох) посад у різних наукових, навчальних чи музейно-архівних інституціях.

Відомим є персональний склад працівників згаданих археологічних кафедр та їхніх Закладів станом напередодні осені 1939 р. Як згадувалося, на чолі кафедри класичної археології стояв проф. Е. Булянда, якому допомагали ад'юнкт доктор І. Старчук, старший асистент, доцент доктор Казимир Маєвський, заступник асистента Євгеніуш Конік, старший музейний возний Андрій Козловський. Кафедрою праісторії керував проф. Л. Козловський, підлеглими якого були ад'юнкт, доктор М. Смішко, молодший асистент Казимир Журовський, молодший асистент магістр Ірина Сівек, возний Леон Ревіг⁵. Додамо, що при Закладі класичної археології працювала фотографічна лабораторія (майстерня), до штату якої входили її завідувач Юзеф Сьвітковський (Hwytkowski) та Володимир Тисс. Певні зміни у складі цих кафедр внесли події вересня 1939 р. Є. Конік із початком Другої світової війни був мобілізований і до роботи в університеті не повернувся. Майже одразу (26 вересня) після приходу до міста Червоної армії був заарештований керівник кафедри праісторії проф. Л. Козловський, який наступні два роки перебував у в'язниці і таборах.

Саме за таких обставин у Львівському університеті почалося формування першої в радянських вищих навчальних закладах окремої кафедри археології. Її створили через злиття двох кафедр – класичної археології та праісторії. Очільником новоствореної кафедри було призначено українського вченого Ярослава Пастернака (1892–1969). Свого часу він вивчав археологію у Львівському університеті під керівництвом К. Гадачека, а у пізніше – у Карловому університеті у Празі під керівництвом Л. Нідерле; захистив докторат; працював у Археологічному інституті у Празі, а після повернення до Львова керував роботою Музею НТШ. У другій половині жовтня 1939 р. Я. Пастернак був одним із українських істориків, хто звернувся до новопризначеного ректора Львівського університету Михайла Марченка з проханням про працевлаштування. У заяві Я. Пастернака від 31 жовтня 1939 р. йшлося про призначення його на посаду професора кафедри доісторичної археології⁶, хоч виданий 3 листопада 1939 р. наказ ректора іменував Я. Пастернака “*професором археології і завідувачем кафедри по археології*”⁷. Власне Я. Пастернак очолив процес створення нової кафедри археології, опираючись, при цьому, на вже наявні наукові та навчально-допоміжні сили.

Незмінно у досліджуваний період працював на кафедрі археології І. Старчук (1894–1950)⁸. Свої університетські студії він теж відбув у Львові, навчаючись під керівництвом Е. Булянди; тут же захистив у 1930 р. докторат. У 1930-і рр. І. Старчук пройшов традиційний шлях наукового та викладацького зростання: спочатку був молодшим, а згодом – старшим асистентом при кафедрі

⁵ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/39.* (Lwów, 1938), 30, 32, 37, 67, 68.

⁶ Відділ кадрів. Заяви осіб про прийняття їх на роботу як професорів і викладачів з долученням автобіографій і списку наукових робіт, Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – Архів ЛНУ), ф. Р-119, оп. 1, спр. 427, арк. 71.

⁷ Накази ректора за 1939 р., Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 3, спр. 3, арк. 27.

⁸ Див., наприклад, списки професорсько-викладацького складу за осінь 1940 р. (Відділ кадрів. Списки професорсько-викладацького персоналу з вказівкою окладу, Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 404, арк. 18) чи графік профвідпусток на літо 1941 р. (Накази ректора за 1941 р., Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 3, спр. 52, арк. 288).

класичної археології. Від 1935 р. – ад'юнкт цієї ж кафедри. Втім, до викладання власних курсів допущений не був. Як згадував один із сучасників подій, який знав І. Старчука особисто – історик О. Домбровський, на заваді стало національне походження⁹. Те, що заважало у польський період, допомогло після 1939 р. Демонстративне прагнення радянської влади показово українізувати Львівський університет, залучення до праці українських професорів та доцентів допомогли залишитися на кафедрі та розпочати викладацьку діяльність й І. Старчуку.

Цікава справа зі ще одним українцем – М. Смішком (1900–1981). У міжвоєнний період він пройшов такий же шлях, що й І. Старчук: захистив докторат, був ад'юнктом, однак не викладав. Виглядає так, що після початку радянізації Львівського університету планувалося, що він працюватиме на новоорганізованій кафедрі археології¹⁰, особливо після того, як не було реалізовано на початку 1940 р. ідеї відкриття в університеті окремої кафедри історії докласового суспільства¹¹. Доцентом кафедри археології М. Смішко згаданий у наказі ректора про встановлення персонального складу професорів та викладачів по історичному факультету від 9 січня 1940 р.¹²; про тематику його наукової роботи – як працівника кафедри археології – зазначав у відповідному плані від 19 вересня 1940 р. Я. Пастернак¹³. Однак того ж дня, 19 вересня 1940 р., у доповідній записці про стан справ на історичному факультеті декан – А. Брагінець – вказував М. Смішка працівником кафедри історії стародавнього світу¹⁴. Як її доцент він названий і у наказі заступника народного комісара освіти УРСР про встановлення окладів професорсько-викладацькому складу Львівського університету від 19 жовтня 1940 р.¹⁵ Також як працівник цієї кафедри він згаданий у звіті про виконання викладацьким складом педагогічного навантаження на заочному відділі навчання у лютому 1941 р.¹⁶ Зрештою, після відновлення роботи Львівського університету влітку 1944 р. М. Смішка було офіційно переведено з посади доцента кафедри історії стародавнього світу [! – Н. Б.] на посаду виконувача обов'язків завідувача кафедри археології¹⁷. Однак наказ ректора від 27 січня 1941 р. дозволяв виїхати на наукову конференцію до Києва доценту кафедри археології М. Смішку, а у квітні 1941 р. на засіданні Ради професорів і викладачів історичного факультету М. Смішко згаданий у звіті про освітню та наукову роботу кафедри археології, а не історії стародавнього світу!¹⁸ Чи не найяскравішим прикладом такого дуалізму / невизначеності є датована 1940 р. характеристика на “*в. о. доцента кафедри стародавньої історії*” М. Смішка, у якій вказано, що він працює на кафедрі археології¹⁹. А в одному із наказів у листопаді 1940 р. про відрядження до Києва на сесію АН УРСР його іменували виконувачем обов'язків доцента історії докласового суспільства²⁰, тобто доцента не кафедри, а предмету, який він читав.

Чи причиною такої невизначеності був той факт, що М. Смішко викладав курс “Історії докласового суспільства”, який міг провадитися на обох кафедрах, чи те, що він фактично був сумісником в університеті (від лютого 1940 р. М. Смішко очолював Львівський відділ Інституту археології АН УРСР), а чи інші обставини, однак плутанина щодо кафедри, на якій працював М. Смішко, була перенесена і в наукову літературу та довідники: одні автори говорять про кафедру археології²¹, інші –

⁹ Біографічні факти про І. Старчука див., до прикладу: Гринюка, “Викладацька діяльність Івана Старчука (1921–1950)”.

¹⁰ Відділ кадрів. Заяви осіб про прийняття їх на роботу як професорів і викладачів з долученням автобіографій і списку наукових робіт, Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 427, арк. 62.

¹¹ Про неї згадувалося в одному з підготовлених на історичному факультеті додатків до проекту наказу про встановлення персонального складу викладачів у січні 1940 р. та супутніх матеріалах. Проект наказу про затвердження професорсько-викладацького персоналу на історичному факультеті і перехідні навчальні плани студентів I–IV курсів, Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. Р-119, оп. 3, спр. 216, арк. 3–4, 8.

¹² Накази ректора за 1940 р., Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 3, спр. 30, арк. 14.

¹³ Тематичні плани наукової роботи кафедр історичного факультету на 1940–41 навчальний рік, 1940–1941 рр., ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 73, арк. 23.

¹⁴ Інформація про хід навчальної роботи і про роботу кафедр історичного факультету за I семестр 1940 /1941 навчального року, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 255, арк. 1.

¹⁵ Наказ замісника народного комісара освіти УРСР від 19 жовтня 1940 р. про призначення професорів, викладачів та асистентів з додатком списків, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 21, арк. 7.

¹⁶ Звіт про роботу заочного відділу Львівського державного університету ім. Івана Франка за I півріччя 1940/1941 навч. року, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 25, арк. 13, 14.

¹⁷ Накази ректора університету за 1944 р., Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 6, спр. 2, арк. 12.

¹⁸ Накази ректора за 1941 р., Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 3, спр. 52, арк. 41; Протоколи засідань Ради професорів і викладачів історичного факультету, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 108, арк. 3.

¹⁹ Богдана Сипко, “Викладацький склад історичного факультету Львівського університету у 1940 р. крізь призму службових характеристик,” *Вісник Львівського університету. Серія історична*, no. 50: 465.

²⁰ Накази ректора за 1940 р. (друга половина), Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 3, спр. 31, арк. 271.

²¹ Наталя Булик, “В австрійському, польському й радянському Львові: просопографічний портрет Маркіяна-Ореста Смішка”, 29; Михайло Филипчук, “Смішко Маркіян Юліанович”, *Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000)*, 157.

кафедру історії стародавнього світу²². Припускаємо, що події розгорталися так: впродовж 1939 / 1940 навч. року М. Смішко працював на кафедрі археології. Напередодні або на початку наступного – 1940 / 1941 навч. року, за невстановлених допоки обставин (перерозподіл штатних одиниць²³, недостатня кількість педагогічного навантаження у структурному підрозділі тощо), його було вирішено перевести на кафедру історії стародавнього світу. Однак цей перехід носив формальний характер, адже М. Смішко був археологом, а тому і надалі співпрацював із відповідною кафедрою, планував бути її доцентом у подальшому. Як доказ – на зимовій сесії 1940/1941 навч. року М. Смішко приймав іспит з історії докласового суспільства саме у стінах кафедри археології²⁴, та й новий штатний розпис, який готували на 1941/1942 навч. рік, вказував його доцентом саме кафедри археології²⁵.

До слова, в заповненому у грудні 1944 р. особистому листку з обліку кадрів Маркіян Юліанович не вказав, на якій кафедрі він працював у 1939–1941 рр., лаконічно зазначивши, що був доцентом Львівського університету²⁶.

Що стосується колишнього керівника кафедри класичної археології Е. Булянди, то впродовж осені 1939 р. він продовжував виконувати свої обов'язки, паралельно керуючи й однойменним закладом, й закладом кафедри стародавньої історії: керівник останньої Константи Хиліньський (Konstanty Chyliński, 1881–1939) помер 5 лютого 1939 р. і його посада на осінь 1939 р. залишалася незаміщеною. Саме у такій ролі Е. Булянда 19 листопада 1939 р. підписав скеровані до ректорату (в документі ще по-старому його було названо “квестурою”) вже радянського університету бюджетні пропозиції щодо фінансуванні цих закладів²⁷. Після утворення єдиної кафедри археології передбачалося, що він залишиться на ній професором (на зламі 1939–1940 рр. його прізвище зустрічається у проектах персонального складу нової кафедри археології)²⁸. Однак уже із другого семестру 1939/1940 навч. року його переводять на посаду професора кафедри історії та теорії мистецтва, на якій він пропрацював принаймні до осені 1940 р.²⁹ Причиною формально могла бути відсутність педагогічного навантаження по кафедрі археології, тобто – навчальних курсів, які він читав би студентам: загальний курс археології віддали Я. Пастернаку та І. Старчуку, а інших спеціальних курсів, які міг провадити Е. Булянда, тогочасні навчальні плани не містили. З цієї ж причини не затримався Е. Булянда і на кафедрі історії та теорії мистецтва: у другому семестрі 1939/1940 навч. року він не мав жодних лекцій чи практичних занять, надавши лише 162 год. консультацій³⁰. Не покращилася ситуація й у наступному навчальному році, про що сигналізував у вересні 1940 р. декан історичного факультету. В рапорті ректору він вказував, що Е. Булянда був одним із тих двох викладачів (інший – проф. Ф. Буяк), які залишилися у новому навчальному році без педагогічного навантаження³¹. Виходом стало переведення Е. Булянди з історичного факультету на філологічний, на кафедру класичної філології, де він і був працевлаштований до літа 1941 р.³²

Важливо уточнити, що практика призначення на посади науково-педагогічних кадрів та присвоєння вчених звань у радянських університетах дещо різнилася від тієї, що була у міжвоєнний період. Обрання

²² Цигилик, “Маркіян Смішко як науковець і педагог”, 159.

²³ У штаті кафедри археології на початку 1940–1941 навч. року числилося дві викладацьких посади: одна – завідувача кафедри (Я. Пастернак), друга – доцента (очевидно – І. Старчук). Натомість по кафедрі історії стародавнього світу у штаті було чотири особи: професора, двох доцентів і одного старшого викладача. Володимир Качмар і Ярослав Притула, “Історичний факультет у структурі Львівського університету: 1940 рік”, *Вісник Львівського університету. Серія історична* 50 (2014): 450.

²⁴ Розклад лекцій і графік іспитів та заліків, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 1, спр. 2018, арк. 3.

²⁵ Штатний розпис професорсько-викладацького складу по кафедрам з додатком вказівки по розрахунку штатів на 1941–1942 навч. рік, Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 407, арк. 30.

²⁶ Особова справа Смішка М. Ю., Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 1311, арк. 3зв.

²⁷ Попередній бюджетний план на 1940 рік, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 305, арк. 21, 33.

²⁸ Проект наказу про затвердження професорсько-викладацького персоналу на історичному факультеті і перехідні навчальні плани студентів I–IV курсів, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 216, арк. 1, 6–7; Накази ректора за 1940 р., Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 3, спр. 30, арк. 14.

²⁹ Звіт про роботу кафедр історії стародавнього світу, середніх віків, нової історії, археології та історії мистецтва за 1939 / 40 рр., ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 195, арк. 17–19.

³⁰ Відомості про виконання педагогічного навантаження викладачами історичного і юридичного факультетів за 1939–1940 і 1940–1941 навчальні роки, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 210, арк. 11.

³¹ Інформація про хід навчальної роботи і про роботу кафедр історичного факультету за I семестр 1940 / 1941 навчального року, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 255, арк. 2.

³² Наказ замісника народного комісара освіти УРСР від 19 жовтня 1940 р. про призначення професорів, викладачів та асистентів з додатком списків, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 21, арк. 5, Накази ректора за 1940 р. (друга половина), Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 3, спр. 31, арк. 306.

на посади завідувача кафедри, професора та доцента тепер відбувалося за конкурсом, участь у якому могли брати особи із відповідними науковими (доктор чи кандидат наук) чи вченими (професора чи доцента) званнями. Результати конкурсів затверджували ВКВШ СРСР (завідувача кафедри) та Народний комісаріат освіти УРСР (професора і доцента), і до того часу обрані особи лише виконували обов'язки завідувача, професора чи доцента. Як вказувалося у наказі ректора Ю. Биченка від 29 жовтня 1940 р., всім завідувачам кафедр історичного факультету, в тому числі й Я. Пастернаку, доручалося тимчасово керувати ними до затвердження їх на цих посадах ВКВШ³³. Призначення старших викладачів, викладачів та асистентів здійснював безпосередньо ректор за поданням деканів та завідувачів кафедр.

У Львівському університеті впродовж першого періоду його радянзації офіційних конкурсів на історичному факультеті проведено не було, а тому науково-педагогічних працівників призначав ректор. Відповідно всі завідувачі кафедр, професори та доценти повинні були б отримати підтвердження республіканського та союзного органу управління освітою. З цим виникали певні труднощі, пов'язані з відсутністю у місцевих (українських і польських) вчених наукових ступенів і звань радянського взірця. Щоб подолати цю колізію від грудня 1940 р. до травня 1941 р. відбулося декілька засідань Ради Львівського університету, на яких голосували за підтримання клопотання про присвоєння викладачам одразу і вченого звання, і наукового ступеня. Відповідну процедуру (Р. Тарнавський пропонує вважати її “*своєрідною нострифікацією*”) пройшли і працівники кафедри археології: Я. Пастернак 11 січня 1941 р. (на присвоєння вченого звання професора та наукового ступеня доктора історичних наук), І. Старчук 21 лютого 1941 р. (професора, кандидата історичних наук), М. Смішко 14 березня 1941 р. (професора та кандидата історичних наук). До слова, колишній очільник кафедри класичної археології Е. Булянда 12 травня 1941 р. балотувався на присвоєння вченого звання професора та наукового ступеня доктора філологічних наук (!), що відповідало тогочасному місцю праці вченого – кафедрі класичної філології³⁴. Результати голосування були сприятливими для університетських археологів: переважна більшість членів Ради підтримала відповідні клопотання. Лише у випадку І. Старчука з 25 учасників голосування 14 висловились за надання йому вченого звання професора, а 11 – доцента; у М. Смішка – 19 за присвоєння вченого звання професора, і лише два – доцента³⁵. У Державному архіві Львівської області відклалися бюлетені голосування за М. Смішка³⁶. На двох з них олівцем замість вдрукованого “професор” було вписано “доцент”, що підтверджує і спостереження Р. Тарнавського щодо подібних випадків на деяких інших голосуваннях. Зрештою, Рада лише клопотала про присвоєння вчених звань та наукових ступенів, а остаточного рішення центральних радянських органів влади у сфері вищої освіти доводилося чекати ще певний час. Так, проф. І. Крип'якевич, справа якого розглядала Рада Львівського університету 11 січня 1941 р., був затверджений у відповідному ступені та званні 5 квітня 1941 р. І. Старчуку Вища атестаційна комісія ВКВШ того ж дня відмовила у присвоєнні вченого звання професора та затвердила його доцентом кафедри археології та кандидатом історичних наук³⁷. Повинен був отримати у квітні 1941 р. відповідне підтвердження й Я. Пастернак, та чи відбулося це – не відомо. Додамо, що і М. Смішкові науковий ступінь кандидата історичних наук та звання доцента радянська влада надала лише у жовтні 1947 р.³⁸

Як згадувалося вище, доцентом кафедри класичної археології до осені 1939 р. був Казимир Маєвський (1903–1981). Після реформування структури кафедр історичного профілю у Львівському університеті він опинився на кафедрі історії стародавнього світу, яку й очолював до літа 1941 р. Помічниками професорів Л. Козловського та Е. Булянди були відповідно молодший асистент Казимир Журовський (1909–1987) та помічник асистента Є. Конік (1914–2002). Останній, як згадувалося вище, до праці у радянському Львівському університеті не приступив³⁹. Казимир Журовський деякий час

³³ Накази ректора за 1940 р. (друга половина), Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 3, спр. 31, арк. 241.

³⁴ Роман Тарнавський, “Рішення Ради Львівського державного університету імені Івана Франка про присвоєння наукових ступенів та вчених звань (січень–травень 1941 р.)”, *Історичний архів*, Наукові студії: Збірник наукових праць, 17. (Миколаїв: Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили, 2016): 22–29.

³⁵ Тарнавський, “Рішення Ради Львівського державного університету імені Івана Франка про присвоєння наукових ступенів та вчених звань (січень–травень 1941 р.)”, 26.

³⁶ Балотувальні бюлетені Смішка М. Ю. на здобуття ступеня кандидата історичних наук на засіданні Вченої Ради університету, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 142.

³⁷ Списки викладачів, що мають вчене звання професора, і виписки з протоколів засідань вищої атестаційної комісії про затвердження викладачів у вченому званні і вченій ступені, Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 413, арк. 15.

³⁸ Булик, “В австрійському, польському й радянському Львові: просопографічний портрет Маркіяна-Ореста Смішка”, 32.

³⁹ Анна Закосьцельна, Ян Гурба, “Діяльність польських археологів з кафедри праісторії Львівського університету після Другої світової війни”, *АДЛУ*, 2006, 9, 139.

попрацював в університеті: передбачалося навіть, що він обійме посаду лаборанта об'єднаної кафедри археології⁴⁰. Втім, у квітні 1940 р. К. Журовський влаштується на роботу до новоствореного Історичного музею у Львові, де і працював до вибуху німецько-радянської війни⁴¹. У подальшому – науковий працівник Музею праісторії та ранньої історії у Львові. Заарештований за участь у польському антинімецькому підпіллі, зумів звільнитися з в'язниці та переховувався до відходу німців. У серпні 1944 р. – квітні 1945 рр. – завідувач відділу археології Львівського історичного музею; у пізніше виїхав до Польщі⁴².

Доволі коротко (у лютому–березні 1940 р.) у цьому ж музеї працювала колишня молодша асистентка Закладу праісторії магістриня Ірена Сібек (Сівкувна). До осені 1939 р. роботу в університеті вона поєднувала із посадою кустоша Миського музею старожитностей Червенської землі: цей музей планували відкрити у 1940 р., частину його експозиції було відведено під археологію⁴³. Як пригадував І. Свешніков, під керівництвом І. Сібек та М. Смішка студенти проходили у згаданому музеї практику з консервації та реставрації речей; вона ж брала участь у побудові експозиції цього музею⁴⁴. Чи не єдина віднайдена нами згадка про неї в університетських документах радянського періоду, датована серединою листопада 1939 р.⁴⁵ і, як виглядає, на історичному факультеті Львівського університету вона не працювала. І. Сібек була заарештована навесні 1940 р. органами НКВС, потрапила до радянських таборів, а у подальшому опинилася на Заході⁴⁶.

Ще двоє працівників Закладу класичної археології – Володимир Тисс та Юзеф Сьвітковський – працювали у фотографічній лабораторії. Ю. Сьвітковський (1876–1942) був знаним львівським фотографом, автором низки популярних посібників для фотографів-початківців. Свою працю на посаді викладача фотографії у Львівському університеті він розпочав на початку 1920-х рр. Саме тоді, нібито на пропозицію Е. Булянди, Ю. Сьвітковський був запрошений провадити заняття з охочими. З часом було створено і окремий підрозділ – фотографічну лабораторію (польською – “*Pracownia fotograficzna*”), яка діяла при Зкладі класичної археології від початку 1930-х рр.⁴⁷ Ю. Сьвітковський не був археологом, не мав відповідної фахової освіти. У листопаді 1939 р. він ще числився працівником відповідного Закладу, проводив у першому семестрі 1939/1940 навч. р. заняття по техніці фотографування та з фотографіки (4 год. на тиждень)⁴⁸. Однак надалі інформація про Ю. Сьвітковського як працівника Львівського університету відсутня. Припускаємо, що в часі реорганізації навчального закладу його, як людину пенсійного віку, позбавили праці.

Інакше склалася ситуація з В. Тиссом (1903–1960)⁴⁹ – галицьким українцем, уродженцем містечка Новий Яричів. Батьки, ймовірно, були русофілами: марно середню освіту він починав здобувати у бурсі Ставропігійського інституту, а у 1915 р. – після відступу російських військ з Галичини, – В. Тисс з батьками виїхали на схід (спочатку – до Києва, потім – Бердянська), де проживали до

⁴⁰ Проект наказу про затвердження професорсько-викладацького персоналу на історичному факультеті і перехідні навчальні плани студентів I–IV курсів, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 216, арк. 1; Накази ректора за 1940 р., Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 3, спр. 30, арк. 14.

⁴¹ Natalia Bulyk, “Kazimierz Żurowski (1909–1987): life and work in Lviv till 1945”, *Sprawozdania Archeologiczne*, 2024, 76/1, 27 (13–32).

⁴² Емілія Зарубій, “Історія Відділу археології Львівського історичного музею”, *Археологія у Львівському історичному музеї*, наук. ред. О. Роман. (Львів; Дрогобич: Коло, 2020): 51, 52, 72, 75, 77.

⁴³ Свешніков, “Спогади музейного працівника”, VII; Святослав Терський, “Формування колекцій археологічних пам'яток львівськими музейниками (кінець XIX ст. – 1940 р.)”, *Археологія у Львівському історичному музеї*, 44; Зарубій, “Історія Відділу археології Львівського історичного музею”, 49.

⁴⁴ Як згадував І. Свешніков, у майстерні батька І. Сібек було виготовлено вітрини для Миського музею старожитностей Червенської землі; довгий час частини цих вітрин використовувалася у відділі археології й у Львівському історичному музеї. Свешніков, “Спогади музейного працівника”, VII.

⁴⁵ Попередній бюджетний план на 1940 рік, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 305, арк. 29.

⁴⁶ Stefan Karol Kozłowski, “Polscy ukraińcy i ukraińscy polacy w lwowskiej archeologii lat 1905–1945”, *Przegląd Archeologiczny*, Vol. 61, 2013: 240. (pp. 233–241).

⁴⁷ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1923/1924 – 1924/1925*. Lwów, 1924, 20; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w latach akad. 1933/1934 i 1934/1935*. Lwów, 1934, 71; Іванка Корань, “Юзеф Сьвітковський, який літав над Львовом”, *Варіант*, 21 грудня 2018, отримано доступ 23 квітня 2025, <https://varianty.lviv.ua/publikatsiyi/yuzef-svitkovskiyi-yakui-litav-nad-lvovom>.

⁴⁸ Попередній бюджетний план на 1940 рік, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 305, арк. 33; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spisy wykładów w roku akademickim 1939/40*. Lwów, 1939, 67.

⁴⁹ Біографічні дані про В. Тисса взято з його особових справ. Див.: Особова справа лаборанта Тисса Володимира Васильовича, Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 588; Особова справа Тисса Володимира Васильовича, Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 5398. Див., також: Наталія Лешкович, “Тисс Володимир Васильович”, *Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000)*, 162.

1918 р. У 1920-х рр. навчався у “*русских*” гімназіях у містах Дубно та Рівне, а з 1926 р. – на гуманітарному факультеті Львівського університету. У 1933 р. захистив магістерське дослідження “Історія і пам’ятники осків”. Рукопис цієї праці надовго залишався єдиною науковою працею В. Тисса, оскільки головну увагу він приділив фотографуванню. Виходець із бідної сім’ї, В. Тисс від початку 1920-х рр. був змушений заробляти, щоб утримувати себе і батьків: давав приватні уроки, ремонтував годинники, займався фотографуванням. Очевидно, у Львівському університеті ближче зійшовся із Ю. Сьвітковським, під керівництвом якого працював ще зі студентських років, склав відповідний фаховий іспит. Від 1933 р. – безоплатний асистент при Закладі класичної археології, який заробляв виконанням фотографічних робіт для окремих науковців університету.

Прихід радянської влади відкрив перед В. Тиссом нові перспективи, якими він намагався якнайшвидше скористатися. 31 жовтня 1939 р., тобто того ж дня, коли до університету поступила заява Я. Пастернака з проханням призначити його професором кафедри доісторичної археології, В. Тисс скерував до ректорату заяву, в якій просив про місце платного асистента “*по фотографії*” при кафедрі класичної археології. В цій, написаній російською мовою заяві, В. Тисс наголошував на своєму бідняцькому походженні, навчанні у “*русской*” гімназії на Волині, скрутному матеріальному становищі⁵⁰. Справа довгий час позитивно для нього не вирішувалася. Впродовж жовтня 1939 р. – травня 1940 р. В. Тисс паралельно викладав російську мову у Гірничо-паливному технікумі у Львові, а наприкінці грудня 1939 р. йому обіцяли надати посаду фотографа у ще нествореному на той час Львівському відділі Інституту археології⁵¹. Втім, Львівський університет В. Тисс не покинув і у лютому 1940 р. його таки призначили лаборантом, а у листопаді 1940 р. – старшим лаборантом кафедри археології⁵², де він пропрацював до приходу німців. Займався В. Тисс на кафедрі археології тим же, що і раніше: керував фотографічною лабораторією, яка повинна була обслуговувати і цю кафедру, й інші наукові підрозділи⁵³. Науковою діяльністю на ниві археології не займався, хоча й виїжджав як фотограф на розвідки Я. Пастернака. У повоєнний час працював на кафедрі історії народів СРСР та, паралельно, завідував фотолабораторією університету, навіть захистив кандидатську дисертацію на “актуальну” тему радянсько-польських культурних зв’язків у 1945–1952 рр., став доцентом.

Зі штату старого університету на кафедрах та у підпорядкованих їм закладах числилося ще двоє технічних працівників: Андрій Козловський та Лев Ревіг. Перший – 1881 р. н., поляк, уродженець с. Чернелів-Мазовецький (тепер – Соборне Тернопільського р-ну), походив із селянської родини, закінчив 6 класів народної школи й від 1921 р. працював возним у закладах філософського, а потім гуманітарного факультету Львівського університету, у тому числі в Закладі класичної археології. Відомо, що до його обов’язків входили консервація та реставрація археологічних знахідок та навчання цьому студентів⁵⁴. Був на доброму рахунку у проф. Е. Булянди, що забезпечувало йому регулярне продовження служби. Оскільки у радянський час посади возного у штаті кафедри не передбачалося, а зі своєю освітою претендувати на місце лаборанта А. Козловський не міг, припускаємо, що його було переведено в інший підрозділ, де він працював на технічній посаді в університеті ще деякий час, принаймні до травні 1940 р., а от далі його сліди губляться⁵⁵. Львів’янин Лев (Леон) Ревіг був молодшим за віком (1899 р. народження), поляком, закінчив у 1913 р. промислову школу, після чого заробляв працею у ювелірній майстерні, як трамвайний кондуктор, на митниці, робітником у типографії тощо. Від 1927 р. – возний гуманітарного факультету, а безпосередньо напередодні осені 1939 р. працював у Зкладах праісторії та етнології⁵⁶. У лютому 1940 р. його планували призначити препаратором університетського Археологічного музею⁵⁷, процес інституалізації роботи якого тривав впродовж 1940–1941 рр. На цій посаді він перебував до листопада 1940 р., коли у ході масштабного перетасування науково-допоміжного персоналу Львівського університету його звільнили у зв’язку зі скороченням штатів⁵⁸.

⁵⁰ Особова справа лаборанта Тисса Володимира Васильовича, Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 588, арк. 6.

⁵¹ Там само, арк. 6 зв.

⁵² Накази ректора за 1940 р. (друга половина), Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 3, спр. 31, арк. 76, 315.

⁵³ Особова справа лаборанта Тисса Володимира Васильовича, Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 588, арк. 8.

⁵⁴ Свешніков, “Спогади музейного працівника”, VII.

⁵⁵ Особова справа швейцара Козловського Андрія Михайловича, Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 917, арк. 18.

⁵⁶ Особова справа препаратора Ревіга Лева Вікторовича, Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 567, арк. 1, 4 та ін.

⁵⁷ Заяви осіб про прийом їх на роботу з долученням автобіографій і особових листів по обліку кадрів і копій дипломів, Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 1429, арк. 68.

⁵⁸ Накази ректора за 1940 р. (друга половина), Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 3, спр. 31, арк. 315.

Вище переважно йшлося про тих працівників кафедри археології, які працювали у Львівському університеті до початку його радянзації. Призначення Я. Пастернака керівником кафедри археології було першою, однак неєдиною зміною, пов'язаною із залученням нових сил. Звичною практикою міжвоєнного періоду була заміна науково-допоміжного персоналу закладів після призначення нового керівника: своїх помічників (старших асистентів, асистентів) завідувач кафедри підбирав самостійно. Зрештою, і відповідна законодавча норма обмежувала термін перебування на згаданих посадах: шість років – для старших асистентів, три – для асистентів. Названі посади не були науково-педагогічними, як посада асистента у радянській вищій школі. У міжвоєнний період до їх обов'язків входила допомога керівнику закладу у підготовці до проведення занять, робота у лабораторіях та бібліотеці, інвентаризація і каталогізація збірок тощо. Паралельно частина асистентів провадила власні наукові студії, готуючись до захисту магістерської чи докторської праці.

У радянський період частина колишніх асистентів закладів гуманітарного факультету, які продовжили працю на історичному факультеті, перейшли на позиції викладачів (до прикладу К. Масвський), інші були призначені старшими лаборантами, лаборантами, старшими препараторами чи препараторами кафедр – тобто на посади навчально-допоміжного персоналу, передбачені новим статутом університету. Пошук відповідних працівників кафедри археології проводився і у 1939–1941 рр. Як згадувалося, лаборантом кафедри планувалося призначити колишнього молодшого асистента К. Журовського; препараторм деякий час працював Л. Ревіг. Паралельно шукали нових працівників. Ймовірно, саме у зв'язку з цим 17 листопада 1939 р. до ректорату Львівського університету надійшла заява студента V курсу Остапа Журовського, який просив про місце “*наукового робітника-помічника при кафедрі археології клясичної*”. З доданого життєпису дізнаємося, що О. Журовський був 1913 р. н., походив із малозаможної сім'ї львів'ян, у 1934 р. завершив гімназію, у 1935 р. – вступив на гуманітарний факультет Львівського університету, де студіював класичну філологію й археологію⁵⁹. Припускаємо, що О. Журовський претендував на посаду заступника асистента відповідного Закладу, яку до початку війни займав Є. Конік. Втім, ні відповідне соціальне (син робітника) та національне (українець) походження, ні та обставина, що із приходом радянських військ, як він стверджував, брав активну участь в організації нової міліції на Замарстинові, О. Журовському не допомогли і згаданої посади він не отримав. Натомість у 1940 р. склад кафедри археології поповнив Михайло Клапчук (1920–1984). Цей уродженець Прикарпаття від 1938 р. навчався у Львівському університеті, студіював археологію, провадив самостійні археологічні пошуки. Подальше навчання вже на історичному факультеті поєднував із працею на кафедрі археології. На початку травня 1940 р. Я. Пастернак звернувся до декана історичного факультету А. Брагінця з проханням призначити М. Клапчука старшим препараторм його кафедри⁶⁰. Михайла Клапчука іменитий вчений знав ще до вступу в університет. Свого часу його та молодого хлопця, що цікавився археологією, познайомив директор коломийського музею “Гуцульщина” Володимир Кобринський⁶¹. Я. Пастернак та ще один університетський археолог І. Старчук взяли дієву участь в облаштуванні побуту молодого студента у Львові, допомагали порадами та роботою. У серпні 1939 р. за фінансового сприяння проф. Л. Козловського М. Клапчук провів польові дослідження у Прикарпатті за маршрутом Коломия-Ланчин-Товмач-Городенка, виявив більше двох десятків верхньопалеолітичних та мезолітичних стоянок (“*місцезнаходжень*”). Свої студії продовжував і на старших курсах: весною 1941 р. виступив на першій науковій конференції студентів Львівського університету із повідомленням “Пам'ятки середнього та вищого ступеня дикості”, за яке йому було присуджено премію 4-го ступеня у розмірі 100 крб.⁶²

⁵⁹ Відділ кадрів. Заяви осіб про прийом їх на роботу з додатком автобіографій і копій дипломів, Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 1428, арк. 40, 42; тоді ж, восени 1939 р. працевлаштуватися в університеті хотів ще один українець, котрий у 1932–1934 рр. працював “*головним бібліотекарем*” при кафедрі класичної археології – філолог Василь Стецюк (1910–1978). Правда тому йшлося про місце асистента на котрійсь із кафедр класичної філології. Відділ кадрів. Заяви осіб про прийом їх на роботу з додатком автобіографій і копій дипломів, Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 1433, арк. 56.

⁶⁰ Історичний факультет. Особова справа студента Клапчука Михайла Миколайовича, Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 1, спр. 1551, арк. 8.

⁶¹ Лариса Кулаковська, “Михайло Клапчук (1920–1984)”, 285.

⁶² Програма роботи І-ої наукової сесії Львівського державного університету ім. І. Франка, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 110, арк. 33зв.; Накази ректора за 1941 р., Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 3, спр. 52, арк. 262. Додамо, що у фондах ДАЛО відклалися ще одна праця М. Клапчука, котра стосувалася археології: реферат “Матеріальна культура римлян на германських землях”. Див.: Реферат студента Клапчука Михайла на тему “Матеріальна культура римлян на германських землях”, ДАЛО, ф. Р-119, оп. 4, спр. 119.

З огляду на це, поява М. Клапчука на кафедрі археології була не випадковою. Певний сумнів викликає місце, на яке його зарахували. В особовому листку з обліку кадрів, який М. Клапчук заповнив у листопаді 1940 р., зазначено, що від травня 1940 р. він почав працювати на посаді старшого препаратора в університеті без вказівки на кафедру. У збережених спогадах М. Клапчука йдеться про кафедру археології. Зрештою, саме як працівника цієї кафедри його згадано у рапорті декана історичного факультету від вересня 1940 р. Однак справа в тому, що тим же наказом, яким з університету було звільнено Л. Ревіга, 15 листопада 1940 р. на посаду старшого препаратора кафедри археології було переведено препаратора кафедри історії нового часу (!) М. Клапчука⁶³. Чи йдеться тут про помилку в наказі, чи про певні пертурбації в особовому складі факультету, коли він рахувався на одній кафедрі, а працював на іншій – не знаємо, однак впродовж 1940/1941 навч. року М. Клапчук проводив свій час на кафедрі археології, висиджуючи там (після відвідування лекцій, адже був ще студентом) по вісім годин. Як сам пригадував, у його обов'язки входили інвентаризація та видача студентам археологічної літератури, у тому числі відповідних підручників, участь у підготовці експедицій та польової практики⁶⁴.

Як бачимо, впродовж 1939/1941 рр. навчальних років персональний склад кафедри археології змінився і вже у 1941 р. його – від завідувача до лаборанта – склали місцеві українці. На кафедрі не залишилося польських дослідників, не було і вихідців з УРСР чи СРСР. Зрештою, останнє легко пояснити з огляду на погром, влаштований українському історичному цеху та археології зокрема. Щодо польських вчених та працівників, то частина з них, найбільш кваліфіковані кадри (К. Маєвський та Е. Булянда) були працевлаштовані на інших кафедрах факультету чи університету. Їх переведення можна пояснити переформатуванням структури кафедр історичного факультету та відсутністю достатнього (звісно, за радянськими нормативами) педагогічного навантаження по кафедрі археології. А от щодо працівників науково-допоміжного персоналу, то могло йтися і про свідомий підбір новим керівником кафедри – проф. Я. Пастернаком – штату своїх помічників. Що стосується професійної складової, то фахова компетенція працівників кафедри археології у 1939–1941 рр. не викликає сумнівів. Не відомо, якою була б подальша доля цієї кафедри, які зміни, у тім числі персональні, на ній відбулися б. Втім, це все умовний час. Після відновлення роботи радянського університету у серпні 1944 р. окрему кафедру археології невдовзі ліквідували і відновити її вдалося лише в кінці XX ст.

PECULIARITIES IN THE FORMATION OF THE ARCHAEOLOGY DEPARTMENT PERSONNEL AT LVIV UNIVERSITY DURING THE FIRST SOVIETIZATION (1939–1941)

Nataliya BILAS

Ivan Franko National University of Lviv
Department of Local History
1, Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: nataliya.bilas@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-2185-2320

There was a significant transformation in the structure of educational institutions during the first Sovietization of Lviv University (1939–1941). The changes affected both the composition of faculties and departments at the university and the process of forming the teaching and support staff there. During this period at the Faculty of History at Lviv University established the first specialized Department of Archaeology within Soviet higher education institutions. The article examines the process of forming staff of this department in 1939–1941.

The author found that the newly created Department of Archaeology emerged through the reorganization (actually, the merger) of two departments that acted at Lviv University in the interwar period: the Department of Classical Archaeology and the Department of Prehistory. The renowned Ukrainian scholar Dr. Yaroslav Pasternak was appointed as the head of the newly created Department. The Department also included two other Ukrainian researchers – Dr. Ivan Starchuk and Dr. Markiyan Smishko. The first of them consistently served as an Associate Professor at the Department of Archaeology in 1939–1941. Occasionally, Dr. Smishko was recorded in the documents of this period as an Associate Professor of another department at Lviv University – the Department of History of the Ancient World, although he continued to work at the Department of Archaeology. Starchuk and Smishko had received appropriate scientific and pedagogical training in the previous period at the Department of Classical Archeology and The Department of Prehistory, and they were prepared to teach university students.

It is clarified that some other researchers from the former departments of Classical Archaeology and Prehistory were excluded from the teaching staff of the newly established Department of Archaeology. Professor Edmond Bulyanda was reassigned to the position of Professor of the Department of History and Theory of Arts at the Faculty of History, and later – to the position of

⁶³ Накази ректора за 1940 р. (друга половина), Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 3, спр. 31, арк. 315.

⁶⁴ Клапчук. “Спогади,” 299; Накази ректора за 1941 р., Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. 3, спр. 52, арк. 238, 244.

Professor at the Department of Classical Philology of the Faculty of Philology. Dr. Kazimierz Majewski, the former Associate Professor of the Department of Classical Archeology, was appointed as the head at the Department of History of the Ancient World.

Significant changes also occurred in the teaching and support staff. Kazimierz Zurowski, former assistant of the Department of Classical Archaeology, and Irena Sivek, former assistant of the Department of Prehistory were employed in Lviv museums; Jyzef Ђwitkowski, the teacher of photography and head of the Photographic laboratory, was dismissed from the university, presumably upon retirement. Two technical employees – Andriy Kozlovsky and Lev Revig also lost their positions at the Department. In contrast, Volodymyr Tyss, another employee of the Photographic laboratory, continued to work at Lviv University during the Soviet period, first as a laboratory assistant, and subsequently as a senior laboratory assistant at the Department of Archaeology. The student Mykhailo Klapchuk served as a preparator, and later as a senior preparator at the Department of Archaeology in 1940–1941.

The author concludes that the personnel composition of the Department of Archaeology in 1939–1941 underwent notable changes compared to the preceding period, and all employees of this Department (from the head to the laboratory assistant) were local Ukrainians. The professional competence of the employees, who worked at the Department of Archaeology in 1939–1941, was indisputable and of a high standard.

Keywords: Lviv University, the Department of Archeology, archaeological education, Yaroslav Pasternak.

REFERENCES

- Balotuvalni biuletni Smishka M. Yu. na zdobuttia stupenia kandydata istorychnykh nauk na zasidanni Vchenoi Rady universytetu, Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, Fond R–119, Series 3, File 142. (in Ukrainian).
- Bandrovskiy, Oleksandr, i Bilas, Nataliia. “Arkheolohii ta spetsialnykh haluzei istorychnoi nauky kafedra”. *Encyclopedia. Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka*, t. 1. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2011. 152. (in Ukrainian).
- Bandrovskiy, Oleksandr. “Kafedra arkheolohii, antychnosti ta serednovichchia”. *Istorychnyi fakultet Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka (1940–2000). Yuvileina knyha, uporyadnyky Oleksij Vinnychenko, i Oleksandr Celujko*. Lviv, 2000. 17–29 (in Ukrainian).
- Bilas, Nataliia. “Pedahohichna ta administratyvna diialnist profesora Edmunda Buliandy u Lvivskomu universyteti”. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu* 16 (2012): 350–381. (in Ukrainian).
- Bulyk, Natalia. “Kazimierz Żurowski (1909–1987): life and work in Lviv till 1945”. *Sprawozdania Archeologiczne* 76/1 (2024):13–32. (In English).
- Bulyk, Natalia. “V avstriiskomu, polskomu y radianskomu Lvovi: prosopohrafichnyi portret Markiiiana-Oresta Smishka”. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni* 24 (2020): 11–46. (in Ukrainian).
- Fylypchuk, Mykhailo. “Arkheolohichni, mystetstvoznavchi ta pedahohichni studii Ivana Starchuka”. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, t. CCXXV. (Lviv, 1993): 97–103. (in Ukrainian).
- Fylypchuk, Mykhailo. “Smishko Markiiian Yulianovych”. *Istorychnyi fakultet Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka (1940–2000). Yuvileina knyha, uporyadnyky Oleksij Vinnychenko, i Oleksandr Celujko*. Lviv, 2000. 157 (in Ukrainian).
- Hryniuka, Bohdan. “Muzeina diialnist Ivana Starchuka (1930–1950 rr.)”. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”. Seriiia “Istorychni nauky”* 22 (2014): 137–145. (in Ukrainian).
- Hryniuka, Bohdan. “Vnesok Ivana Starchuka u zasnovannia Arkheolohichnoho muzeiu Lvivskoho universytetu (1940–1941 rr.)”. *Problemy ta perspektyvy nauk v umovakh hlobalizatsii: materialy IX Vseukrainskoi naukovoii konferentsii*. (Ternopil, 2013). 101–104. (in Ukrainian).
- Hryniuka, Bohdan. “Vykladatska diialnist Ivana Starchuka (1921–1950)”. *Visnyk Instytutu arkheolohii Lvivskoho universytetu* 8 (2013): 114–130. (in Ukrainian).
- Informatsiia pro khid navchalnoi roboty i pro robotu kafedr istorychnoho fakultetu za I semestr 1940/1941 navchalnoho roku, Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, Fond R–119, Series 3, File 255. (in Ukrainian).
- Istorychnyi fakultet. Osobova sprava studenta Klapchuka Mykhaila Mykolaiovycha, Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R–119, Series 1, File 1551. (in Ukrainian).
- Kachmar, Volodymyr, i Prytula, Yaroslav. “Istorychnyi fakultet u strukturi Lvivskoho universytetu: 1940 rik”. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna* 50 (2014): 418–447. (in Ukrainian).
- Klapchuk, Mykhajlo. “Spohady”. *Arxeolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu* 9 (2006): 289–305. (in Ukrainian).
- Koran, Ivanka. “Iuzef Svitkovskiy, yakyy litav nad Lvovom”. *Varianty*, 21 hrudnia 2018, otrymano dostup 23 kvitnia 2025, <https://varianty.lviv.ua/publikatsiyi/yuzef-svitkovskiy-yakyy-litav-nad-lvovom>. (in Ukrainian).
- Kozłowski, Stefan Karol. “Polscy ukraiccy i ukraicscy polacy w lwowskiej archeologii lat 1905–1945”. *Przegląd Archeologiczny* 61 (2013): 233–241. (In Polish).
- Kulakovska, Larysa. “Mykhailo Klapchuk (1920–1984)”. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu* 9 (2006): 285–288. (in Ukrainian).
- Leshkovych, Nataliia. “Tyss Volodymyr Vasylovych”. *Istorychnyi fakultet Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka (1940–2000). Yuvileina knyha, uporyadnyky Oleksij Vinnychenko, i Oleksandr Celujko*. Lviv, 2000. 162 (in Ukrainian).
- Nakaz zamisnyka narodnoho komisara osvity URSR vid 19 zhovtnia 1940 r. pro pryznachennia profesoriv, vykladachiv ta asystentiv z dodatkom spyskiv, Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, Fond R-119, Series 3, File 21. (in Ukrainian).
- Nakazy Rektora Universytetu im. I. Franka za 1944 r., Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R-119, Series 6, File 2. (in Ukrainian).

- Nakazy rektora za 1939 r., Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R-119, Series 3, File 3. (in Ukrainian).
- Nakazy Rektora za 1940 r., Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R-119, Series 3, File 30. (in Ukrainian).
- Nakazy Rektora za 1940 r. (druha polovyna), Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R-119, Series 3, File 31. (in Ukrainian).
- Nakazy rektora za 1941 r., Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R-119, Series 3, File 52. (in Ukrainian).
- Osobova sprava laboranta Tyssa Volodymyra Vasylovycha, Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R-119, Series 1, File 588. (in Ukrainian).
- Osobova sprava preparatora Reviha Leva Viktorovycha, Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R-119, Series 1, File 567. (in Ukrainian).
- Osobova sprava shveitsara Kozlovskoho Andriia Mykhailovycha, Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R-119, Series 1, File 917. (in Ukrainian).
- Osobova sprava Smishka M. Yu., Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R-119, Series 1, File 1311. (in Ukrainian).
- Osobova sprava Tyssa Volodymyra Vasylovycha, Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R-119, Series 1, File 5398. (in Ukrainian).
- Poperednii biudzhetni plan na 1940 rik, Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, Fond R-119, Series 3, File 305. (in Ukrainian).
- Proekt nakazu pro zatverdzhennia profesorsko-vykladatskoho personalu na istorychnomu fakulteti i perekhidni navchalni plany studentiv I–IV kursiv, Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, Fond R-119, Series 3, File 216. (in Ukrainian).
- Prohrama roboty I–oi naukovoii sesii Lvivskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka, Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, Fond R-119, Series 3, File 110. (in Ukrainian).
- Protokoly zasidan Rady profesoriv i vykladachiv istorychnoho fakultetu, Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, Fond R-119, Series 3, File 108. (in Ukrainian).
- Redzik, Adam. “Uniwersytet Lwowski w Latach 1939–1946”. *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*. Kraków: Wysoki Zamek, 2015. 913–1078. (in Polish).
- Referat studenta Klapchuka Mykhaila na temu “Materialna kultura rymlian na hermanskykh zemliakh”, Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, Fond R-119, Series 4, File 119. (in Ukrainian).
- Romaniuk, Taras. “Naukova diialnist Yaroslava Pasternaka u period Druhoi svitovoi viiny (1939–1944 rr.)”. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu* 8 (2005): 169–178. (in Ukrainian).
- Romanyuk, Taras. *Yaroslav Pasternak. Zhyttyepys vchenoho*. Lviv: Manuskryst, 2018. (in Ukrainian).
- Rozklad lektsii i hrafik ispytiv ta zalikov, Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, Fond R-119, Series 1, File 2018. (in Ukrainian).
- Shtatnyi rozpyis profesorsko-vykladatskoho skladu po kafedram z dodatkom vkazivky po rozrakhunku shtativ na 1941–1942 navch. rik, Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R-119, Series 1, File 407. (in Ukrainian).
- Shust, Roman, i Tarnavskiy, Roman. “Istorychna nauka u Lvivskomu universyteti: 350 rokiv rozvytku”. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya istorychna* 49. (2013): 11–41. (in Ukrainian).
- Shust, Roman. “Vstupne slovo”. *Istorychnyi fakultet Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka (1940–2000). Yuvileina knyha, uporyadnyky Oleksij Vinnychenko, i Oleksandr Celujko*. Lviv, 2000. VII–XVIII (in Ukrainian).
- Spysky vykladachiv, shcho maiut vchene zvanntia profesora, i vypysky z protokoliv zasidan vyshchoi atestatsiinoi komisii pro zatverdzhennia vykladachiv u vchenomu zvannti i vchenii stupeni, Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R-119, Series 1, File 413. (in Ukrainian).
- Svieshnikov, Ihor. “Spohady muzeinoho pratsivnyka”. *Pamiatky Ukrainy. Istorii ta kultura*. Naukovyi chasopys 2 (2008): I–XXXVIII. (in Ukrainian).
- Sypko, Bohdana. “Vykladachy sklad istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu u 1940 r. kriz pryzmu sluzhbovykh charakterystyk”. *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Seriya Istorychna* 50 (2014): 457–468. (in Ukrainian).
- Sytnyk, Oleksandr. “Postati arkheolohii Lvivskoho universytetu u fokusi stolitnoi istorii”. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu* 8 (2005): 11–45. (in Ukrainian).
- Sytnyk, Oleksandr. *Arxeolohichna nauka u Lvovi. Persha polovyna XX stolittya*. Lviv – Zheshiv, 2012. (in Ukrainian).
- Tarnavskiy, Roman. “Rishennia Rady Lvivskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka pro prysvoiennia naukovykh stupeniv ta vchenykh zvan (sichen–traven 1941 r.)”. *Istorychnyi arkhiv, Naukovi studii: Zbirnyk naukovykh prats*, 17 (Mykolaiv: Vydavnytstvo ChDU im. Petra Mohyly, 2016): 22–29. (in Ukrainian).
- Tematychni plany naukovoii roboty kafedr istorychnoho fakultetu na 1940–41 navchalnyi rik, 1940–1941 rr., Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, Fond R-119, Series 3, File 73. (in Ukrainian).
- Terskyi, Sviatoslav. “Formuvannia kolektsii arkheolohichnykh pamiatok lvivskymy muzeinykamy (kinets XIX st. – 1940 r.)”. *Arkheolohiia u Lvivskomu istorychnomu muzei*, nauk. red. O. Roman. Lviv; Drohobych: Kolo, 2020: 9–46. (in Ukrainian).
- Tsyhylyk, Volodymyr. “Markiian Smishko yak naukovets i pedahoh”. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu* 8 (2005): 158–162. (in Ukrainian).

- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1923/1924 – 1924/1925.* (Lwów, 1924). (in Polish).
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w latach akad. 1933/1934 i 1934/1935.* (Lwów, 1934). (in Polish).
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/39.* (Lwów, 1938). (in Polish).
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spisy wykładów w roku akademickim 1939/40.* (Lwów, 1939). (in Polish).
- Viddil kadriv. Spysky profesorsko-vykladatskoho personalu z vkazivkoiu okladu, Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R-119, Series 1, File 404. (in Ukrainian).
- Viddil kadriv. Zaiavy osib pro pryiniattia yikh na robotu yak profesoriv i vykladachiv z doluchenniam avtobiohrafii i spysku naukovykh robit, Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R-119, Series 1, File 427. (in Ukrainian).
- Viddil kadriv. Zaiavy osib pro pryiom yikh na robotu z dodatkom avtobiohrafii i kopii dyplomiv, Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R-119, Series 1, File 1428. (in Ukrainian).
- Viddil kadriv. Zaiavy osib pro pryiom yikh na robotu z dodatkom avtobiohrafii i kopii dyplomiv, Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R-119, Series 1, File 1433. (in Ukrainian).
- Vidomosti pro vykonannia pedahohichnoho navantazhennia vykladachamy istorychnoho i yurydychnoho fakultetiv za 1939–1940 i 1940–1941 navchalni roky, Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, Fond R-119, Series 3, File 210. (in Ukrainian).
- Zaiavy osib pro pryiom yikh na robotu z doluchenniam avtobiohrafii i osobovykh lystiv po obliku kadriv i kopii dyplomiv, Arkhiv Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, Fond R-119, Series 1, File 1429. (in Ukrainian).
- Zakostsielna, Anna, i Gurba, Yan. “Diialnist polskykh arkheolohiv z kafedry praistorii Lvivskoho universytetu pislia Druhoi svitovoi viiny”. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu* 9 (2006): 134–146. (in Ukrainian).
- Zarubii, Emiliia. “Istoriia Viddilu arkheolohii Lvivskoho istorychnoho muzeiu”. *Arkheolohiia u Lvivskomu istorychnomu muzei*, nauk. red. O. Roman. (Lviv; Drohobych: Kolo, 2020): 47–184. (in Ukrainian).
- Zvit pro robotu kafedr istorii starodavnoho svitu, serednikh vikiv, novoi istorii, arkheolohii ta istorii mystetstva za 1939 / 40 rr., Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, Fond R-119, Series 3, File 195. (in Ukrainian).
- Zvit pro robotu zaochnoho viddilu Lvivskoho derzhavnoho universytetu im. Ivana Franka za I pivrichchia 1940/1941 navch. roku, Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, Fond R-119, Series 3, File 25. (in Ukrainian).